

İSTANBUL: Müstesna Şehrin İstisna Hali

- Osman Balaban
- Ayşe Çavdar
- Alev Erkilet
- Tolga İslam
- Aslı Kıyak İngin
- Tayfun Kahraman
- Jean-François Pérouse
- Pelin Tan
- Cevdet Yılmaz
- Erbay Yücek

İÇİNDEKİLER

Sunuş: Müstesna şehrin istisna hali	7
Kent hukukunun yeni yüzü: Düzenleyici devletten seçkinleştirici devlete Tayfun Kahraman	17
Neoliberal yeniden yapılanmanın Türkiye kentleşmesine bir diğer armağanı: Kentsel dönüşümde güncelin gerisinde kalmak Osman Balaban	51
Kentsel dönüşüm uygulamalarında belirleyici bir rol üstlenen Toplu Konut İdaresi'nin (TOKİ) belirsiz kimliği üzerinde birkaç saptama Jean-François Pérouse	81
Orta sınıflar üzerine düşünmek: İstanbul'da orta sınıfların ajandasına risk yazmak Cevdet Yılmaz	99

“Düzgün aileler” “yeni gelenler”e karşı: Korku siyaseti, tahliyeler ve kentsel ayrışma Alev Erkilet	127
Orta sınıfın evi Ayşe Çavdar	149
Bir Roman mahallesinin yeniden tanzim edilmesi Aslı Kıyak İngin ve Tolga İslam	167
Yerellik, direniş ve mekânsal hakkaniyet: Felaketin yanından koşmak Pelin Tan	179
İstisnalar şehrinde muhalefet Erbay Yücek	193
Yazarlar hakkında	237

İstanbul: Müstesna Şehrin İstisna Hali

Sunuş

İstanbul'u gelecekte daha da hareketli günler bekliyor. Çünkü İstanbul, adına "kentsel dönüşüm" denilen bir hamleyle küresel finans piyasalarına bağımlılaştırılıyor. Onu var eden, şekillendiren, üzerine kurulu olduğu tarih ve coğrafyadan beslenen otonomisi, yani en değerli varlığı, böylece ortadan kaldırılmış oluyor. Şehrin, dünyanın en büyük şantiyesi görünümü kazanmış olması tesadüf değil. Bu görünüm, İstanbul'un geleceği hakkında spekülasyon yapmayı kolaylaştırıp bağımlılık ilişkisini derinleştiriyor. Bu denklemde görünür olmayan tek şeyse İstanbul'da yaşayanlar.

İstanbul sahipsiz bir şehir. Her müdahale etme şansı bulanın hangi parçasını koparsam gözüyle baktığı, kaynaklarını ve güzelliğini sınırsız ve bitmez sanarak hoyratça harcadığı, kendi çarpık tarih ve estetik anlayışını dayattığı sahipsiz bir şehir. Gariptir, ona en çok zarar verenler de en çok sevenler. Yapılanları "İstanbul aşkıyla" açıklamak ise verdiği zararı mazur gösteren bir çılgınlık hali gibi. Ancak bu söylemin, yüzeyi kaplayan plastik bir ambalajdan ibaret olduğunu herkes biliyor ve bu yüzden İstanbul çılgınlarının ceza salahiyetleri baki...

İstanbul'u yıkmak için ürkütücü bir hızla atılan adımlar şehre, şehirlilik ve vatandaşlık kavramlarına ilişkin bir dizi dönüştürücü düzenlemeyi de beraberinde getirdi. Örneğin hukukçular, kentsel dönüşüm hamleleri dolayısıyla açılan davalarda "mülkiyet" sözcüğünün artık 10 yıl öncesinden çok farklı bir anlamı olduğunu keşfetmeye başladılar. "Barınma", "ev", "sokak", "inşaat", "deprem", "afet", "komşu", "birey", "hane", "vatandaş" gibi sözcükler de biz farkına varmadan, İstanbul'u dönüştürmek için yapılan hamleleri yasallaştırmak amacıyla hayata geçirilen kanunlar eliyle özü değişen kavramlara tekabül ediyor.

Çünkü bir şehre müdahale ettiğinizde, o şehre hayatiyet ve özgünlük kazandıran tüm ilişkileri yeniden düzenlemeniz gerekir. Ma-

halleder bir ev yıkıldığında o evde yaşayanlarla aranızdaki hukuk da yıkılmış olur. Şehirde bir mahalle yıkıldığında, o mahallenin şehrin diğer mahalleleriyle arasındaki hukuk da ortadan kalkar. Devlet sivil hayat içerisinde şekillenen bu hukuku, kendi yaptığı yasalarla yıkmaya her yeltendiğinde aslında vatandaşlar arasındaki ilişkilere de müdahale etmiş olur. Yani bina ya da mahalle yıkmak aslında o şehrin üzerine kurulu olduğu sivil dili yıkmaktır. Devlet bu dili yıkıp yerine kendisini koyduğunda ortaya çıkan dil boşluğunu doldurmak hiç de kolay olmayacaktır. Böylesi bir ortamda devlet komşunuzla, çocuğunuzla, bakkalınızla, sucunuzla aranızdaki diyalogda bir tercümana, aracıya dönüşür. Vatandaş olarak böylesi bir durumda, devletin yasalarına bağımlılığınız ve onun karşısındaki kırılganlığınız artar. İşte bu kentsel dönüşüm hamlesinin yaratmak istediği toplumsal terkinin temelinde de bu var. Devlet vatandaşları arasındaki ilişkilerin moderatörü, muhtarı olmak istiyor. Onsuz nefes bile almamalım diye yıkıyor mahallelerimizi... Birbirimizle konuşmama, anlaşmama ve yalnızca devletin sınırlarını çizdiği formel bir dille, önce ona sonra birbirimize biat edelim diye yıkılıyor İstanbul. Yıkılan her mahalle, İstanbul'u var eden özerk ve özgün beşeri ilişki ağlarının, devletin gücünü sınırlayan sivil dilin ve direncin mezarlığına dönüşüyor.

Peki ne yapmak lazım?

Birçok şey için çok geç. İstanbullular birbirleriyle konuşmadıkları, kendilerine “ne istiyoruz?” diye sormadıkları için bu çılgın ve yok edici sürecin suç ortağı haline geldiler bile. Belki de en doğrusu evvela oturup bu suçla yüzleşmek, sonra da daha fazla zarar vermemek için her şeyi bir anlık da olsa durdurmak olur.

Galiba öncelikle İstanbul'a sahip olmaya çalışmaktan vazgeçip ona sahip çıkmak gerekiyor. Şehri yok eden bu tuhaf sahiplenme yarışını bitirmek mümkün ve anlamlı, ama bu yarışın kurallarını değiştirmek ve bu şekilde şehri korumak ve yeniden yaşanabilir kılmak mümkün. Bunun için herkesin iyice anlaması gereken ilk şey şu: Bir şehre sahip çıkmak, sizi o şehirde hayatta tutan özgürlüklere, haklara sahip çıkmakla eşdeğer. Bu yüzden şehre sahip çıkma siyaseti bir orta sınıf, burjuva nostaljisi ya da hevesine indirgenemeyecek

kadar değerli. Bırakın komşunuzu, çoluğunuzla çocuğunuzla, hat-
ta kendi bedeniniz ve iradenizle aranıza girmeye çalışan bir devlet
mekanizmasına sınır koyabileceğiniz bir cephe aslında şehir. Siz
devlete haddini bildirmezseniz, o size kendini dayatmak için kırk
dreden su getirmeye devam edecek. İşin kötü tarafı, sizi var eden
özgürlüklerden konfor adlı o zehirli sulardan içmek suretiyle vaz-
geçeceksiniz.

Genel çerçeve ve bölümler

Devlet ve vatandaş arasındaki kurumsal ilişkilerin en görünür oldu-
ğu mekânlar kentlerdir. Kentlerdeki her dönüşüm devletle vatandaş
arasındaki ilişkilerin de değişmekte olduğunun göstergesidir. Son
yıllarda dünyanın her yerindeki kentsel değişim süreçleri üzerinden
vatandaşlık, mülkiyet ve sosyal haklar gibi ucu egemenlik süreçleri-
nin işletilmesine değen her tartışmada “istisna” kavramına gönder-
me yapılır oldu. Biz de İstanbul gibi karmaşık bir tarihsel ve top-
lumsal geçmişe sahip bir şehirde, kentsel dönüşümün üzerine kur-
gulandığı yeni hegemonik çerçeveyi daha yakından tanıyabilmek
için “istisna” kavramı etrafında bir tartışmanın faydalı olabileceğini
düşündük. Dolayısıyla bu kitap, öteden beri “müstesna” bir şehir
olarak tarif edilen İstanbul’da istisna halinin hangi süreçler çerçeve-
sinde şekillendiğini, bir başka deyişle devlet-vatandaş ilişkilerin-
deki değişimin dinamiklerine ve bu dinamiklerin vatandaş-vatandaş
ilişkilerine nasıl yansıdığını tartışmak üzere kurgulandı.

Agamben çeşitli mekânsal pratikler (örneğin “kamp”) üzerinden
Carl Schmitt’in olumladığı “istisna hali”ni bir kez daha sorgular.
Ona göre egemen, coğrafya üzerinde kendi meşruiyetine dayana-
rak tanımladığı herhangi bir istisna durumunu kontrol ederek ya da
yine herhangi bir gerekçeyle -bunu yaparken bir insanlık suçu bile
işliyor olabilir- bir istisna hali yaratarak kendini yeniler. Böylesi bir
durumda istisna hali bu tanımlanmış dışlama alanında vücut bulur,
somutlaşır:

“(Her) istisna (exception) bir tür dışlamadır (exclusion) ...istisna
olarak dışlanan şey, kuralla olan ilişkisini, kuralın askıya alınması
biçiminde devam ettirir. Kuralın istisna üzerindeki geçerliliği, ar-

tık onun üzerinde uygulanmama ve ondan çekilme suretiyle devam eder.”¹

Bu koşullar altında siyasi alan ancak istisna-dışlama mekânı ile hukukun “ben varım” dediği alanın sınırlarında, yani marjinlerde oluşur ya da yeniden şekillenir.² İstanbul’daki dönüşüme bu çerçeveden baktığımızda bir dizi tekilmiş gibi görünen uygulamanın aslında mantıklı, tutarlı, ancak çok da açık olmayan bir sözü olduğunu görürüz.

Örneğin, Tarlabası’nda 5366 sayılı kanunun çıkmasından itibaren egemenle, egemenin bu örnek olaydaki nesnelere (Tarlabası sakinleri ve oradaki fiziksel çevre) arasındaki ilişkinin mekânsal çözümlemesi, Agamben’in sözünü ettiği siyasetin aslında hangi aşamalar çerçevesinde cereyan ettiğine dair önemli ipuçları taşır.³ Türkiye’nin ilk sosyal konut projelerinden biri sayılabilecek olan Tarlabası, 1950’lerden itibaren mülkiyet ilişkilerinin ulus-devletleştirilmesi sürecinde çıkardığı uyum problemleri dolayısıyla bir “kamp” alanına zaten dönüşmeye başlamıştı. Kampın sınırları, 1980’lerde Bedrettin Dalan’ın Tarlabası Bulvarı’nı açmasıyla iyiden iyiye belirginleşti. 1990’larda zorunlu göçle köylerinden edilen Kürt ailelerin yerleştiği Tarlabası artık etnik ve dilsel ayrımlar da içeren büyük ölçekli bir iç-kamptı. Kürt ailelere 1990’larda Afrika’lı göçmenler ve LGBT vatandaşlar da katıldılar. Bir başka deyişle, toplumsal değer yargılarının, hukukun ve politik tarihin dışladığı hemen herkes için Tarlabası birbirleriyle dışlanma merkezinde dayanışıp bir yandan da kimliksel farklılıkları çerçevesinde rekabet içinde oldukları bir merkezi kamp alanına dönüştü. 5366 sayılı yasa⁴ ise bu bölgeyi bir “yenileme alanı” olarak tarif etmek suretiyle yeniden hukuksallaştırma ve kendi egemenlik pratiklerine dahil etme kararı vermiş oldu. Ancak bu dahil etme sürecinin başlayabilmesi

1 Giorgio Agamben, *Kutsal İnsan / Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, Çev. Daniel Heller, İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s.28

2 Agamben, a.g.e, s.18

3 Agamben, a.g.e. s.226; “Kamp, gerçek ile hukuku, kural ile uygulamayı, istisna ile kuralı birbirinden ayırmanın asla mümkün olmadığı; ama buna rağmen, bu ikisini sürekli birbirinden ayıran bir mekândır.”

4 16 Haziran 2005 tarihinde kabul edildi. Tam adı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun”.

için öncelikle Tarlabası'nın marjinalleştirilmesi, hukuk dışına çıkarılması, verili mülkiyet ve vatandaşlık prosedürlerinin askıya alınması gerekiyordu. Ne var ki bizatihi istisnai bir kanunla yapıldığı için Tarlabası bu defa da "müstesna" bir örnek olarak egemenin hukukun hangi sınırlarında kendi meşruiyetini sınıadığını ele veren bir sürecin karşılığı oldu. İktidar hukuku, yepyeni bir gerekçe (çöküntü alanı) çerçevesinde ve yine yeni bir mekanizmayla (Koruma Kurullarını bertaraf eden bir Yenileme Kurulu icat ederek) yeniden şekillendiriyor, gelen tepkilerin niteliğini gördükten, aktörleri belirleyip onlarla hangi temelde müzakere edebileceğini, kimi neyle korkutup neyle satın alabileceğini bu denemelerle ortaya çıkardıktan sonra, bu istisnai adımı sistematik bir işleyişe dönüştürüyordu.

Benzer bir örnek de Sulukule'de yaşandı. 5366 tam da bu gerekliliği yerine getirmek üzere aslında çok iyi düşünülmüş bir yasal metin olarak çıktı karşımıza. Ardından devletin kısmen askıya aldığı ve daha mahalleye ilişkin projeyi açıkladığı anda spekülatif bir niteliğe büründürdüğü mülkiyet ve vatandaşlık hukukunun yeniden tesis edilebilmesi için GAP İnşaat'ın bölgeyi satın almaya başladığını gördük. Gerçekte söz konusu olan ise mülkiyet transferi yoluyla, Tarlabası'nda hukuku yeniden tesis etme girişimiydi. Bir başka deyişle bir hukuksal coğrafya olarak İstanbul, Tarlabası'nı kapsayabileceği yeni bir zemin arıyor, bu kapsama ilişkisi zamanla göreceğimiz gibi İstanbul'un tamamını belirleyen yeni bir hukuksal çerçeve yaratılmasına da zemin hazırlıyordu. Afet Yasası, 5366'nın "yenileme alanı" terminolojisini deprem referansıya yalnızca İstanbul değil, tüm şehirlerde uygulanacak kentsel dönüşüm sürecinin meşru aracı kıldı (istisna halini normalleştirdi/normlaştırdı). Zaten Agamben de istisna halinin gerekçelerinin savaş ve doğal afetler olduğunu belirtir. Yaşadığımız son 20 yılda, sosyal refah devleti sonrası egemenlik pratiklerinde, ekonomik kriz de bu gerekçelere eklendi. Savaş ve afetlerde uygulanma sınırlılığı bulunan acil kamulaştırma aracının Sulukule'de (bu alanda bir tür kentsel kriz tanımlamak suretiyle) uygulanmış olması, savaş ve doğal afet hallerine ilişkin tanımların ne denli genişlediğini ortaya koyuyordu.